

MUSTAFA RAHMİ'NİN PALLAS'IN ESERİNDEN BİR ÇEVİRİSİ:
KALMUK TÜRKLERİ
A TRANSLATION STUDY OF MUSTAFA RAHMI FROM PALLAS'S
BOOK: THE KALMUK TURKS

BÜNYAMİN TAN

Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
Graduate, Ministry of National Education, Teacher of Turkish Language and Literature
bunyamin.benyamin.benjamin@gmail.com

 <https://orcid.org/0000-0001-5591-7084>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-62, Mayıs-May 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 16.09.2017
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 05.05.2018
Sayfa-*Pages* : 163-186
 <http://dx.doi.org/>

www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

MUSTAFA RAHMI'NİN PALLAS'IN ESERİNDEN BİR ÇEVİRİSİ:
KALMUK TÜRKLERİ

A TRANSLATION STUDY OF MUSTAFA RAHMI FROM PALLAS'S BOOK:
THE KALMUK TURKS

BÜNYAMİN TAN

Öz

Kalmuk Türkleri, Moğol tarihinin bir parçası olarak nitelendirilir. Kalmuk adının kökeniyle ilgili pek çok varsayım söz konusudur. Tarihleriyle ilgili Türkiye'deki basılı eserlerdeki bilgiler son derece kısıtlıdır. Bu kısıtlı bilgilerin birçoğu birbirinin tekrarı durumundadır. Türkiye'de Kalmuk Türkleri üzerine hazırlanan tezlerden biri yüksek lisans tezi, diğeri de doktora tezidir. Bunlardan biri Kalmukların savaşçı yönüne değinen savaş tarihi konulu olup diğeri ise onların dini inanışları ve dini tarihleri üzerinedir. Ancak günlük hayatlarıyla alakalı bilgi son derece kısıtlıdır. Bu konuyla ilgili yazılmış tek eser Mustafa Rahmi'nin "Kalmuk Türkleri" isimli kitabı olup Rus bilimadamı Pallas'ın eserinin ilgili bölümünden yapılan bir çeviridir. Kitabın yayım tarihi 1927 yılıdır. Bu kitabın dili Osmanlı Türkçesi olup bir köşede değerlendirilmeyi beklemektedir. Kalmuk Türkleri ile alakalı yukarıda belirtmiş olduğumuz eksikliği bir nebze gideren bir kitap olması dolayısıyla bu eseri makalemizin konusu olarak seçtik. Makalemizde Kalmukların kim olduğu, Kalmuk adının kökeni, Mustafa Rahmi ve Pallas isimleri üzerine yazdığımız kısımdan sonra kitabın transkripsiyonlu metnine yer vererek bilim dünyasına sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kalmuk Türkleri, Genel Türk Tarihi, Mustafa Rahmi, Peter Simon Pallas.

Abstract

The Kalmuk Turks are described as a part of Mongolian history. There are many assumptions about the origin of the Kalmuk name. The information on printed works in Turkey regarding their dates is very limited. Many of these limited information are in a state of repetition. One of the theses prepared on Kalmuk Turks in Turkey is master thesis and the other is doctor thesis. One of them is about the history of war, which refers to the warrior aspect of the Kalmuks, and the other is about their religious beliefs and religious histories. However, information related to their daily life is extremely limited. The only book written about this subject is a book by Mustafa Rahmi named "Kalmuk Turks" and made by the related part of the work of Russian scientist Pallas. The publication date of the book is 1927. The language of this book is Ottoman Turkish and it is waiting to be evaluated in a corner. As we have mentioned above related to Kalmuk Turks, we have chosen this issue as the subject of this article because it is a book which solves a little. We wrote on who are the Kalmuks, the origin of Kalmuk name, Mustafa Rahmi's and Pallas's biographies, then we aimed to present it to the scientific world by including the transcriptional text of the book.

Key Words: Kalmuk Turks, General Turkish History, Mustafa Rahmi, Peter Simon Pallas.

1.Giriş

Kalmuk adıyla tanınan batı Moğolistan halkının tarihi, Orta Asya bölgesinde yaşayan Moğolların tarihinin bir parçası olarak kabul edilmekte olup bu kabile tarihte önemli rollerde bulunmuştur. Cengiz Han'da bu kabileye önem vermiş olup ordusunda pek çok yüksek rütbeli Kalmuk askeri bulunmuştur (İrimbek kızı 2011: 1). Cengiz Han zamanında Baykal gölünün batısına kadar uzanan ormanlarda ve Altay dağlarının eteklerinde yaşamakta olup daha sonra bir kısmı Cengiz Han'ın tarunu Hülagü ile birlikte batıya gidip İlhanlı Devleti'nin kuruluşuna iştirak ettiler. Kalan kısmı ise Kubilay Han'ın yönetiminde Çin'in fethine katıldılar ve Yüan Hanedanı'nın kurduğu Moğol devletine katkıda bulundular. Bu devletin 1368'de yıkılınca Moğolistan'da döndüler ve Oyrad veya Kalmuk Hanlığı adıyla anılan büyük bir göçebe imparatorluğu kurdular (Yücel 2011: 267).

Cengiz soyundan gelmezler, 14.yy.'dan itibaren Moğolistan bölgesine hâkim olmuşlardır. Doğu ve Batı olmak üzere iki siyasi kola ayrılmışlardır. Doğu Moğolları olarak bilinen Halha Moğolları kendilerini Cengiz Han'ın varisleri olarak olup batı Moğolları olarak bilinen Kalmuklar ise asla Cengiz Han'ın varisleri sayılmamışlardır. Bu iki siyasi kol arasında asırlarca süren siyasi otorite mücadeleleri yaşanmış olup bir Kalmuk kabilesi olan Çoroşlar Cungar siyasi otoritesini kurmuştur. Cungar Hanedanlığının 1758'de Çin tarafından sona erdirilince Kalmuklar, küçük topluluklara ayrılmışlar ve bir kısmı Rus idaresine sığınmışlardır. Batı Moğollar da güçlü hanedanlıklara teslim olup bugüne kadar kimliklerini korumayı başaramışlardır (İrimbek kızı 2011: 1). Kalmukların dili Doğu Moğol Altay dil aile grubuna girmekte olup yüzyıllarca geçimlerini hayvancılık ve tarımla sağlayan ve 18.yy. sonlarından itibaren de balıkçılıkla uğraşan bir kavimdir (İrimbek kızı 2011: 31).

2.Kalmuk Adı

1761 yılında Rus bilim adamı Bakunin, Kalmuklar arasında yaptığı araştırmada elde ettiği sonuçları değerlendirdiğinde Kalmuk kelimesinin Moğolca bir kelime olmadığını, bu kelimenin aslında Tatar Türk dilinden türemiş bir kelime olduğunu ve anlam olarak 'geri kalanlar' manasına geldiğini belirtmektedir. Bakunin, bu görüşünü o dönemde Tatarların Budizm'i kabul etmiş olmalarını, Kalmukların ise Şamanist olarak kalmaları gerekçesiyle desteklemiştir ve bu sebeple Tatarlar tarafından bu isimle anıldıklarını söylemiştir. Bu ismin ayrıca Türkler tarafından "halimag" şeklinde memleketini kaybeden, geride kalan oryad kabilelerini nitelenmek için kullanıldığı da söylenmektedir (İrimbek kızı 2011: 11). Ayrıca Kalmak adı üzerine muhtelif etimolojik izahlar yapılmaya çalışılmış olup Kalmuk, Halmg, Halimag, Kalmaklık, Kalmık, Kalmak, Kalma gibi değişik teleffuzları bulunan bu adın kök olarak Türk diline ait olduğu ileri sürülür. Bu görüşü ileri sürenlere göre kalmık, "artık, arkada kalan, kalıntı" anlamlarına gelir (Buyar 2013: 821).

Cengiz Buyar, Kalmuk adının izahının bilhassa onların kendi coğrafyalarında ve dillerinde aranması gerektiğini vurgulayarak günümüzde Moğolistan ve Cungarya'daki Oyradlar'ın halmg veya Moğol coğrafyasındaki şekliyle halimag, holimag, kalimag, holimog kelimesini kullandıklarını belirtmektedir (Buyar 2013: 822). Doğuda kendi dillerinde Oyrad ve Çungar, batıda müslüman Türkler'in verdiği Kara

Kalmuk/Kalmık/Kalmak adlarıyla tanınmakta olup Kalmuk adının Orta Asya'da Teleüt Türkleri için de kullanılmasından dolayı (Ak Kalmuk) etnik bir tabir olmadığı düşünülmektedir (Yücel 2011: 267). Oyrad birliği içinde yer alan Torgutları ifade etmek için kullanılan Kalmuk (Qalmak) adı başta Ruslar ve Türk halkları tarafından Oyrad kabilelerinin hepsi için kullanılan bir isim haline gelir (Buyar 2013: 821).

Bartold, bu adın Oyradlar tarafından kendi içlerindeki bazı boyları ifade eden Türkçe bir ad olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Radlov'un sözlüğünde de Orta Asya'daki kullanımı olan kalmak şekli ile yer aldığını, İdil şivesindeki Kalmık haliyle Rusça'ya geçtiğini, kalmuk şekliyle ise Kırım Tatarları ve Osmanlılar tarafından kullanıldığını da belirtmektedir (Buyar 2013: 822). Pallas, Remyuz ve Pozdneev, bu halkın Kalmuk olarak adlandırılmasının sebebini, coğrafi olarak diğer Moğol uluslarından uzakta yaşamaları olarak açıklamaktadır. Ayrıca Kalmuk adı Rus yazılı kaynaklarında 16.yy.'dan itibaren kullanılmaya başlanmış olup kendileri de bu adı 18.yy.'ın sonlarına doğru benimsemişlerdir (İrimbek kızı 2011: 12). Bartold buna ilaveten, Kalmak adının ilk defa Mukaddime'de görüldüğünü söylemektedir. Ayrıca Şerafeddin Yezdi'nin de bu terimi Zafernâme'de bir etnik terim olarak değil bir coğrafi ad olarak bunu kullandığını belirtmektedir. Bu eserde, Moğol kabilelerinin Çin'den çıkarılmasından sonra onlara kendi bölgeleri olan Karakurum'un ve Kalmak'ın kaldığı ve daha sonraları Oyradların onların ellerinden burayı da aldıkları ifade edilmektedir (Buyar 2013: 822).

Zeki Velidi Togan, Bartold'un kalmak açıklamasıyla ilgili görüşünü desteklemiştir ve Eski Türk topluluklarından bazıları içinde bu tarz adlandırmaların yapıldığını belirtir. Bir diğer önemli isim Koperniskiy ise Kalmuk adının izahı ile ilgili daha farklı bir yorum ortaya koymuştur. Ona göre Kalmuk etimolojik adının pek çok izahı vardır. Ona göre kalmak etimolojik adı Ghol (ateş) ve aymak (/boy) > Ghol aymak > Kalmak > Kalmuk= Ateşli İnsan" şeklinde açıklanabilmektedir (Buyar 2013: 822).

Kalmuklar için Oyrad ismi de kullanılmaktadır. Oyradlar'a, Cengiz Han zamanında imparatorluk ordusunun sol kanadını teşkil ettikleri için Moğolca'da "sol el" anlamına gelen Cengi (sol) Gar (el) da deniliyordu (Yücel 2011: 267). Bu ismin "Oin İrgen" veya "Oin Ard" kelimelerinden türediğine inanılmakta olup mana olarak "orman halkı" anlamına geldiği ileri sürülmektedir. Bu doğrultuda Rus tarihçi Kotviç, Kalmukların adını Moğolca Oyrad, Rusça Kalmık, Çince Veilate şeklinde dile getirmiştir. Ayrıca isim "Kalmak" şeklinde Türkler ve Ruslar tarafından bütün Oyrad kabilelerini nitelenmek için de kullanılmıştır (İrimbek kızı 2011: 12). Oyrad ismi sonraları Cungar'a dönüştürülerek özellikle Çaroslar için kullanılmış ve hatta yaşadıkları Sinkiang'ın kuzey kesimine Cungarya adı dahi verilmiştir. İslam kaynaklarda yer alan bir halk etimolojisine göre isim dini özellik göstermektedir ve Batı Moğolları ile Teleüt Türkleri'ne şamanist kaldıkları için "kalmak" ismi verilmiştir (Yücel 2011: 267). Yine Bartold, Kırım Tatarlarının Kalmuk-u bed mahluk (kötü karakterli Kalmuklar) şeklinde bir de deyim kullandıklarını, Orta Asya'da, Türk dilli Teleütleri Ak Kalmak ve batı Moğollarını ise Kara Kalmak olarak adlandırdıklarını, bu sözün halk etimolojisine göre Oyrad dilli kavimler tarafından dönmek (İslâm'a

dönmek) sözünün karşıt anlamı, yani putperest olarak kalan Oyratlar anlamında kalmak olarak kullanıldığını belirtmektedir.

3. Peter Simon Pallas Üzerine

22 Eylül 1741 yılında Berlin’de dünyaya gelmiştir. Bir zoolog ve bitki bilimci olan Pallas, Rusya’da çalışmalarını yürütmüş bir bilimadamıdır. Babası bir cerrah olan Prof. Simon Pallas’tır. Doğa tarihiyle ilgilenmiş olan Pallas, Halle Üniversitesi ve Göttingen Üniversitesi’nde çalışmış olup 1760 yılında Leiden Üniversitesi’nde çalışmaya başlamıştır.¹

Hollanda’dan Londra’ya kadar pek çok coğrafyaya seyahat etmiş ve bu seyahatleri sırasında tıbbi ve cerrahi bilgiler edinmiştir. Georges Cuvier ile birlikte hayvanların sınıflandırılması çalışmasını da yürütme fırsatı olmuştur. Bu çalışmalarının neticesinde 1766 yılında *Miscellanea Zoologica* isimli kitabını yayımlamıştır. Daha sonra çalışmalarını Güney Africa ve Doğu Hindistan’da yürütmüş, o ara babasının çağırısı üzerine Berlin’e dönmüştür. Bu çalışmalarından elde ettiği bilgiler ışığında 1767-1770 yıllar arasında *Spicilegia Zoologica* isimli eserini kaleme almıştır. Yine bu dönemde 1767 yılında Rus kraliçesi II. Catherine’in daveti üzerine Saint Petesburg Bilim Akademisi’nde profesör olarak görev almıştır. Bu akademiye 1768-1774 yılları arasında çalışmış olan Pallas, aynı dönemde Rusya’nın merkezine, Ural’a, Povolzhye’ye, Batı Sibirya’ya, Altay’a ve Transbaykal’a seyahatler yapmıştır.² Bu seyahatlerinde yaptığı çalışmaları Saint Petesburg’daki akademiye raporlar halinde yollamış olup bu raporlar *Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reichs* adıyla 1771-1776 yılları arasında 3 cilt olmak üzere yayımlanmıştır.³

Pek çok başarılı çalışmalara imza atmış olan Pallas, 1776 yılında İsveç Kraliyet Bilim Akademisi’ne üye seçilmiştir. Bu dönem zarfında Saint Peterssburg’a yerleşmiş ve kendini tamamen bilimsel çalışmalara adanmıştır. Bitki florası üzerine yaptığı çalışması olan *Flora Rossica* isimli çalışmasını ile zooloji üzerine olan *Zoographica Rosso-Asiatica* adlı çalışması oldukça meşhurdur. Hayatı boyunca çokça seyahat etmiş, pek çok bilimsel çalışmaya imza atmış ve pek çok eser kaleme almıştır. İkinci eşinin 1810 yılındaki vefatı nedeniyle İmparator Alexander’dan izin istemiş ve doğduğu şehir olan Berlin’e geri dönmüştür. Yine bu şehirde 8 Eylül 1811’de 69 yaşındayken vefat etmiştir.⁴

Sammlungen historischer Nachrichten über die mongolischen Völkerschaften isimli çalışması kitabımızın konusu olan eser olup Saint Petersburg, Frankfurt ve Leipzig’de olmak üzere 1776–1801 yılları arasında üç kez yayımlanmıştır. Daha sonra

1 Peter Simon Pallas, Knaw Past Members, Link:

<http://www.dwc.knaw.nl/biografie/pmknaw/?pagetype=authorDetail&aId=PE00002215> [erişim tarihi: 1.09.2017].

2 Peter Simon Pallas, Knaw Past Members, Link:

<http://www.dwc.knaw.nl/biografie/pmknaw/?pagetype=authorDetail&aId=PE00002215> [erişim tarihi: 1.09.2017].

3 Peter Simon Pallas, Knaw Past Members, Link:

<http://www.dwc.knaw.nl/biografie/pmknaw/?pagetype=authorDetail&aId=PE00002215> [erişim tarihi: 1.09.2017].

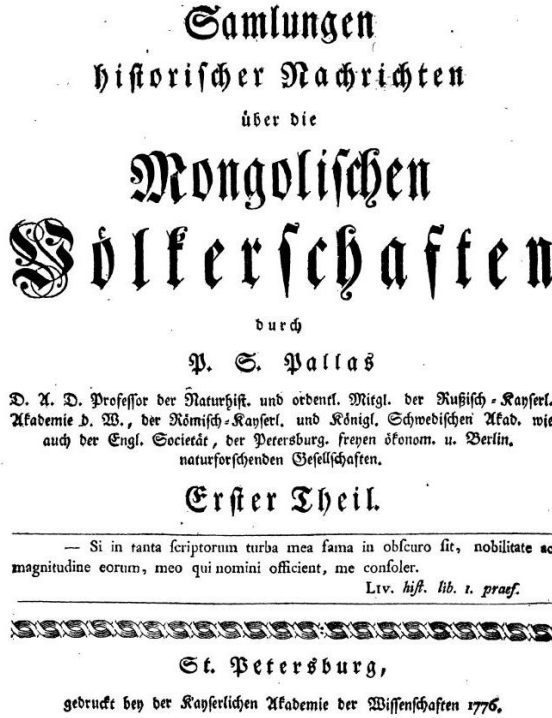
4 Peter Simon Pallas, Knaw Past Members, Link:

<http://www.dwc.knaw.nl/biografie/pmknaw/?pagetype=authorDetail&aId=PE00002215> [erişim tarihi: 1.09.2017].

çeşitli tarihlerden eserin pek çok baskısı yapılmış ve pek çok dile aktarılmıştır. Esere Google e-kitap sitesinden ulaşmak mümkün olup linki ise şudur:

https://books.google.com.tr/books?id=EM1fAAAACA AJ&printsec=frontcover&hl=tr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Bu eserin Kalmuklarla alakalı olan kısmı Mustafa Rahmi (Balaman) tarafından tercüme edilmiş ve Osmanlı Türkçesi ile yayımlanmıştır. Mustafa Rahmi'nin çevirisi ile alakalı inceleme ve bilgiler çalışmamızın ileri kısmında yer alacaktır. Çevirinin söz konusu kaynağı olan eserin orijinal ilk baskısına ait iç kapağını da paylaşmayı uygun gördük.

4. Mustafa Rahmi ve Kalmuk Türkleri Çevirisi Üzerine

Mustafa Rahmi, 1888 de Bergama'nın Balaban köyünde doğmuş olup Köy okulunda okuduktan sonra Bergamada Rüşdiyesi'nde tahsilini yaptı. Daha sonra müderris Terzizade Mustafa Efendi'den Arapça ve Farsça dersleri aldı. Altunovalı İbrahim Remzi Bey'den de matematik tahsil etti. Yapılan bir yarışmayı kazanıp 1907'de İstanbul Öğretmen okuluna girerek 23 Temmuz 1910'da bu okuldan birincilikle mezun oldu (Balaban 1947: 3-4; Ertan 1992: 1).

Öğretmen okuluna gitti dönemde İstanbul müftüsü olan Fehmi Efendi'nin mantık ve Arap edebiyatı derslerine de katıldı. Maarif Nezaretince Üsküp Darü'l-

Muallimin Rüşdiyesine pedagoji hocası olarak atandı. Bu görevde 45 gün kaldıktan sonra nezaretçe Adana yatılı öğretmen okuluna kurucu müdür olarak tayin edildi (Balaban 1947: 4; Ertan 1992: 1). Bu görevde 3 yıl kalmış olup daha sonra nezaretçe pedagoji eğitimi için Cenevre'ye gönderildi. Cenevre Üniversitesi, J. J. Rousseau Enstitüsü'nde pedagoji ve felsefe bölümlerini bitirdi. Dönemin önemli psikoloji profesörlerinden olan Claparede'nin psiko-pedagoji laboratuvarına asistan oldu (Balaban 1947: 4; Ertan 1992: 1). Veli Ertan ise Balaban'ın Cenevre'ye öğrenci müfettişi olarak gittiği ve bu resmi görevi esnasında ilgili üniversitede bahsi geçen branşlarda eğitim aldığını belirtmektedir (Ertan 1992: 1). Bu dönemde Almanca ve İngilizce'yi de öğrendi. İsviçre'de bulunduğu bu dönemde İkdam gazetesinin muhabirliğini de yapmaya başlayan Mustafa Rahmi, böylelikle basın dünyasına da adım atmış oldu. 1918 den itibaren İkdam'da yazıları yayımlanmaya başladı. Basın dünyasında yer almasında İkdam gazetesi sahibi Ahmet Cevdet Bey'in büyük rolü oldu (Balaban 1947: 4; Ertan 1992: 1).

Yurda dönünce Ziya Gökalp'ın başkanlığında kurulan üç kişilik Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeninde çalışmaya başladı. Gökalp milletvekili olunca encümen başkanlığına kendisi getirildi. Eserlerinin çoğu da bu görevi esnasında basıldı. Bu görevinden ayrıldıktan Ankara'da 1924'te Kız Lisesi pedagoji öğretmenliğine getirildi. Daha sonra aynı yıl içerisinde İzmir Erkek Lisesi'nde felsefe ve sosyoloji öğretmenliği yaptı. Kızıılçullu Amerikan Kolejleri'nde Türk tarihi ve felsefe öğretmenlikleri yaptı. Bu kolejde 11 yıl görev yapmış olup bu dönemde dilimize İngilizceden birçok eser çevirmiştir (Balaban 1947: 4; Ertan 1992: 1). İzmir'de bulunduğu dönemde 15 günde bir çıkan *Fikirler* adlı dergide eğitim ve öğretim konulu makaleler kaleme aldı. 1945'te İzmir Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu müdürlüğüne getirildi. Kız öğretmen okullarının kapatıldığı 1949 yılına kadar bu görevini sürdürdü. İzmir Atatürk Lisesi'nde felsefe öğretmeniyken 1953 yılında emekli oldu. Aynı yılın 19 Temmuz tarihinde İstanbul'da vefat etti. Cenazesi İzmir'de Kokluca Mezarlığı'na defnedildi (Ertan 1992: 1).

Veli Ertan, Mustafa Rahmi Balaban ile ilgili yazdığı ansiklopedik maddede, "*Maarif Vekaleti Telif ve Tercüme Encümeni üyeliğine tayin edildiği 1923 yılından itibaren, modern eğitim ve öğretim kurumlarıyla kitap ve öğretmen sayısının son derece az olduğu bu dönemde iyi yetişmiş bir eğitimci*" olarak görev yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca modern pedagojinin ilke ve metotlarını yaymak ve öğretmen yetiştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla psikoloji, pedagoji, felsefe, ahlak, Türk dili, çocuk edebiyatı, medeniyet ve kültür tarihi gibi alanlarda telif ve tercüme seksen kadar eser yazdığını ve bunların altmıştan fazlasının yayımlandığını belirtmektedir. Kırk üç yıl süren eğitimcilik ve idarecilik hayatının yanında yazı faaliyetlerinde de bulunmuştur. Cumhuriyet Türkiye'sinde Batı tarzı eğitim ve öğretim sisteminin yerleşmesine öncülük eden isimlerden biridir. Son nefesine kadar yazı faaliyetlerini sürdürmüş olup Kur'an tercümesi ve tefsiri hazırlama çalışması da yapmıştır. Ancak ömrünün yetmemesi nedeniyle bu çalışması 27. cüzde kalmıştır (Ertan 1992: 1).

Makalemizde konu edindiğimiz *Kalmuk Türkleri* isimli çevirisinin künyesi şudur: *Kalmuk Türkleri / Pallas ; müt.: Mustafa Rahmi, İzmir Türk Ocağı, İzmir, 1927*. Eser toplamda 44 sayfadan oluşmaktadır. Kalmuk adının kökeni, Kalmuk Türklerinin tarihi ve yaşadıkları coğrafya ile ilgili bilgi verilmez. Eserde Kalmuk Türkleriyle

alakalı olarak fiziksel görünüşleri, karakterleri, giyiniş biçimleri, yaşadıkları meskenler, günlük işleri, yeme-içme kültürleri, kullandıkları silahlar, av kültürleri, yayla ve kışla yaşamları, yönetim anlayışları, selam kültürleri, kanunları ve esasları, uyguladıkları cezalar, yemin ediş biçimleri, eğlenceleri, reenkarnasyon inançları, evrenin kökeni ile ilgili inanışları, mabutları, göksel ruhlara dair inançları, cennet-cehennem inançları, ahiret hayatındaki yüce yargılamaya olan inançları, kutsal kitapları, hac anlayışları, din adamlarının özellikleri, okul kültürleri, ibadet anlayışları, bayramları, kutsal günleri, duaları, büyücüleri, doğum törenleri, evlilik törenleri ölü gömme törenleri anlatılmaktadır. Eserin dili Osmanlı Türkçesi'dir. Yer yer baskıdan kaynaklı yanlış yazımlar düzeltilerek dipnotla belirtilmiştir. Ayrıca eserin orijinal nüshasında dipnotla belirtilen kısımlar da yine dipnot olarak yer almıştır.

5.Kalmuk Türkleri Eseri

İzmir
Türk Ocağı Neşriyyâtı

KALMUK TÜRKLERİ

Mü'ellifi:
Rus Akademisi A'zâsından
Pallas

Mütercimi:
İzmir Lisesi İctimâ'ıyyât ve Felsefe Mu'allimi
Mustafâ Rahmî

1927

Ma'rifet Matba'ası: İzmir

Bu gün eski Türklerin hemân hiç bozulmamış hayâtına, Kalmuk Türklerinde tesâdüf olunur. Bunlara, İslâmiyete giren Türkler, "Eski dinde kalmış"lar ma'nâsında (Kalmuk)lar derler. (Kalmuk) Türklerini en iyi tedkik eden eski Petersburg Akademisi a'zâsından (Pallas)tır. Bu zât (Kalmuk) Türkleri hakkında derîn tedkikâta bulunarak mühim bir eser meydâna getirmiştir. Bu eserin en mühim 'add eylediğim kısımlarını Cenevre Dârü'l-fünûn Kütübhânesi'ndeki aslından on sene evvel tercüme etmiştim.

Neşrine himmet eden sevgili ocağımıza 'arz-ı şükrân eylerim.

*İzmir Ocağı'ndan **Mustafâ Rahmî***

[5] KALMUK TÜRKLERİ

Bedenî Evsâf: Kalmuklar, ekseriyetle orta boyludurlar. Hepsi sağlam bünyelidir. Çocuklarını tamâmiyle tabî'atın sînesine bırakıyorlar. Çocukların hepsi gürbüz, mütenâsib endamlıdır. Kırgızlar gibi şîşmân değiller. Kalmukların cildi beyâzdır. Bi'l-hâssa çocuklarının cildi pek beyâzdır. Çocuklarını yazın, çırpıplak bırakırlar ve kendileri de yazın yalnız bir don giyerler. Binâ'en-'aleyh cildleri biraz esmerleşmiştir. Kadınları beyâzdır; bi'l-hâssa siyâh saçları, sîmâlarının beyâzlığını arttırıyor. Gerek erkeklerinde ve gerek kadınlarında pek çok güzeller vardır.

Kalmukların şâmesi, sâmi'ası, bâsırası pek keskîndir. Muhârebelerde şâmeleriyle en uzaklardaki âteş kokusunu duyarlar. Bir tilki veyâ başka bir hayvân inini koklayarak hayvânın ininde olup olmadığını anlarlar. Yüz aşağı yere kapanıp bir kulaklarını yere koyarak en uzaktaki düşmân atları yürüyüşlerini veyâ gâ'ib olmuş hayvânların yürüdüğünü duyarlar.

En uzak yerlere kadar görürler. Bir izi ta'kib ile insân veyâ hayvânı bulurlar.

[6]Seciyye: Kalmuklar misâfir-perver, açığı kalbli (içi dışı bir) hizmeti sever, dâ'imâ şen ve şâttürdür.

Kadınları, ev idâreleri için pek çalışkandır. Lâkîn tenbeldir. Sîne-i tabî'atta yaşayan ve hayâtı kazanmak için endişeleri olmayan insânlar, bi't-tabî' biraz tenbel olur.

Kalmuklar, cem'iyyet hayâtını ve kendilerine ziyâfet çekmeği severler, yalnız başlarına yemek yemeği sevmeyizler. En büyük meserretleri yiyeceğini, içeceğini ahbâblarıyla berâber yiyip içmektir. Bir mecliste yalnız bir tütün çubuğu olursa bunu sıra ile içerler, kımız yapınca derhâl komşularını da 'vet ile onlara da verirler, sirkat aralarında pek nâdirdir.

Elbise: Koyun ve diğer hayvânların derilerinden elbise yaparlar, erkek câketinin yeni dar olup bileğinden bağıdır. Bu câketin altında uzun bir yelek vardır ki tamâmen iliklidir. Bunu bir kuşak ile sıkırlar. Zengînlerin, bu yelek altında, kısa bir gömleği ve geniş bir iç donu vardır. Bu gömlek ve don (kitayka) dedikleri kumaşandır. Bu donlar, ayakkabılarına kadar varır. Fakîrlerin gömlekleri yoktur. Bunlar bir deri içine sarılıp kuşak bağlanırlar.

Tuvâlet: Kadın elbiseleri erkek elbisesinden pek az farklıdır. Yalnız kumaşı dahâ iyice ve dahâ iyidir. Zengîn kadınlarının bu elbise üstünde kolsuz bir mantoları vardır. Çamaşırları iliklidir. Gömlek önden boydan boya açıktır. [7] Genç kızlar yazın (dekolte) dirler. Baş tuvâleti iledir ki kadın ile erkek birbirinden ayrılır. Evli kadınlarla genç kızlarda kezâlik baş tuvâletleriyle ayrılırlar.

Erkekler, saçlarını tamâmen tırâş ederler, yalnız tepelerinde (perçem) kalır ve bu perçemi, saç gibi örerler. Fakîrler bir perçem, zengînler iki veyâ üç perçem yaparlar. Erkek çocuklarının saçlarını küçükten i'tibâren tırâş ederler. Kızların on, on iki yaşına kadar saçları dağınık bırakılır. On iki yaşında saçları öre(r)ler ve başın etrâfına sararlar. Kadınlar iki örgü yapıp omuzlarından salıverirler. Fakîr kadınlar iş işlerken bu iki saçı bez ile sararlar.

Erkek ve kadın serpüşları birbirine çok benzer. Ancak tepelerini örter. Zengînlerinin ipekten olup âsdârı siyâh kadîfedendir.

Zengîn kadınların serpüşuna (şalban) fakîrlerinkine (maşala) derler. Kadınların kulaklarında küpeler vardır.

Mesken: Kilim ve keçeden çadırlardır. Bu çadırların biri dâhilî biri hâricî ve resmîdir.

Çadırların ortasında demirden ma'mûl bir mângâl vardır ki bunun içinde dâ'imâ âteş bulunur. Yemeği bunun üstünde yaparlar. Birkaç çanak, tabak, ağaçtan taslar, tulûm çâydan vardır.

Fakîrlerin çâydanı deridendir. Zenginlerin ise işlemeli ağaçtan ve gümüş kakmalıdır. Yatakları kapının karşısında [8] tâ dipte küçürek bir kerevettir. Yastıkları keçedir.

İş: Erkek, ava gider, hayvânlar bakar veyâ eğlencededir. Kadınlar hayvânları sağlar, derileri dibâgat eyler, dikiş diker ilh.

Bir yerden diğer bir yere nakl olunacağı zamân çâdırı kadın bozar.

Zevci bir yere gideceği zamân kadın, atı eğerleyip hâzırlar.

Meşgûliyyetleri pek çok olmakla kadın süslenmeğe çok vakit bulamıyorlar.

Yiyecek İçecek: Kalmukların hayvânları pek çok olup başlıca gıdalarını süt teşkil eyler.

Boynuzlu hayvânattan ziyâde beygir sürülerine mâliktirler. En ziyâde sevdikleri süt, kısraak sütü ve kıımızdır.

Kalmuklarda et hiç eksik olmaz: Av avlarlar, hayvânlarını pek nâdir keserler. Bu bâbda pek muktesiddirler. Her türlü hayvân ve kuşu yerler. Yalnız ayı etini sevmeyizler. Acı derler. Tilki vesâ'ir et yiyen hayvânların etini yerlerse de sevmeyizler. Yazın etleri çok ise ince ince keserek kuruturlar ve bu kuru eti kışa saklarlar. Nebâtât kökleri de yerler. Bi'l-hâssa (Phlomis tubrossa) kökünü pek severler. Bu kökleri kuruttuktan sonra un gibi döğerler ve sütle pişirirler.

(Lathyrus tubrosa) nebâtını et ile pişirerek yerler. [9] (helyotrop) kökünü dahi severler.

Fakîr Kalmuklar çây yerine, çorak yerlerde biten (Clycirrhysa aspera) otunu kullanırlar. Bunun çâyını sütlü veyâ tereyağlı yaparlar.

Çâdırın, inşasında bütün 'â'ile efrâdı berâber çalışır.

Çocukların evlenmesi yaklaşık 'â'ile, efrâdı onlara çâdır inşasına başlar.

Silâhları: Ok ve yaylardır.

Zenginlerinin âteşli silâhları ve zırhları vardır. Bu zırh demir ve çelik küçük halkalardan örülmüştür. Bir zırhı, yedi, sekiz deveye satın alırlar. Zenginlerin miğferleri vardır.

Okların demir uçlarını ve demir av eşyâsını, çanağı çömleği hep kendileri i'mâl ederler. Kadınların süslerini yapmak için aralarında kıyımucu da vardır.

Av: Kalmuklar avda pek mahirdir. Ve hattâ hayvânları tutmak için çok mâhirâne yapılmış tuzakları vardır. Zengin (atmaca kuşu) ile avı pek severler. Bu kuşun bir nev'ine (balaban) derler. Bunu küçükten tutup öğretirler. Av köpekleri de vardır.

Kalmukların servetini, sürüleri teşkil eyler, ba'zılarının iki bin kadar beygiri vardır.

Hayvân kesecekleri zamân, karnını yarıp kalbini çıkarırlar, boğazlamazlar.

[10]Kalmuklar pek az deve beslerler. Çünkü bu hayvânı üretmek için çok zamân lâzım.

Yayla ve Kışla: Kalmuklar, kışın kışlakta, yazık yayladadırlar.

Bir yerden diğer bir yere göçerken, eşyalarını ve çadırlarını develere yükletirler. Göç nakil olunurken kadınlar, genç kızlar, delikanlılar türküler çağırırlar. Erkekler, kâfîlenin sağında solunda av avlayarak, türküler çağırarak giderler.

Abalayhid: İritiş Suyu kabîlerinde eski Kalmukların (ablaihite) denilen sarây ile ma'bed harâbeleri vardır.

(Ablai) bunları inşâ ettiren Kalmuk prensinin adıdır. Bu sarây ve ma'bedin yanı başından bir ırmak geçer ki İritiş'e ulaşır. Buradaki dağlar, çöl gibi olup o zamân yoktur. Bu sarây ve ma'bed, iki dağ önünde, geniş bir ovaya nâzırdır.

Ma'bedin dîvârlarında elliden fazla ma'bûd resmi vardır. Bunların kesrîsi kadın şeklindedir. Şerr ma'bûdları resimleri de vardır.

Ma'bûdların tunçtan, taştan heykelleri de (piyederal) üstünde hâlâ mevcûddur.

Ma'bedde bulunan kâğıd pârçalarında Moğolca ve Tanguzca altın ve gümüş yaldızlı yazılar vardır.

Ma'bedin şimâlinde büyük bir mesken dahâ vardır ki burada vaktiyle (re'is-i dîn)in oturduğu melhûzdu.

Hükûmet: Her (ulus – kabîle)nin bir (noyun – bey) [11] vardır. Her ulus, oymaklara ayrılır ki bir oymak halkı, hep bir yere çadır kurar. Oymaklara bir asil kumanda eder ki buna (Saïssang) derler. Bu oymaklarda on; on iki çadırlık (şatun) denilen tâkımlara ayrılır. (Şatun); kazgan demektir ki bunların hepsi bir kazandan yiyeceklerdir. Her şatunun bir onbaşı vardır. Onbaşı; (saïssaang); bu da (noyun)a tâbî'dir. Noyun her sene kabîle efrâdından vergi olarak hayvân alır. Teb'asına cezâsına göre bedenî mücâzât yapabilir. Burununu kulaklarını veyâ elini kestirebilir. Fakat öldürtmeğe cesâret edemez. Lâkîn mahv etmek istedikleri bir âdem olursa onu gizlice öldürtüyorlar.

Selâm: Bir Kalmuk; noyunun huzûruna varınca: Sağ elini kapamış olduğu hâlde alınna kor. Noyun; elini bu adamın omuzu üstüne atar. Selâm merâsîmi böyledir.

Halk ise birbirine : (Mendou) der ki (selâm sana) demektir.

Me'mûrîn: Her ulusta birinci (saïssang)a (tarhan) derler. Bir oymağın kumandanına (tayşa) ve yâverine (argatçı) kâtibine de (napartıcı) derler. Ulustan diğer ulusa meb'ûs olarak gönderdikleri adama va'liyyü'l-'umûm elçiye (darga) diyorlar.

Kânûn: Kalmukların kânûnu: Moğol harfleriyle yazılmıştır. Bu kânûnlar (Galdan Han) tarafından da'vet olunan kırk dört Moğol ve Uyrat prensleri tarafından üç büyük (kutuktu – [12] dîn âdemi) de hâzır olduğu hâlde –dirip toplamıştır.

Esâs: Eski Cengiz yasasıdır. (*)

Cezâlar: Cezâ-yı nakdî; müsâdere-i emvâl, mücâzât-ı bedeniyedir. (İ'dâm yok)tur. Hanların ve beylerin nefisleri ma'fuuv olmayıp efrâd-ı millet gibi kânûna karşı mes'ûldürler.

Birinci mâdde, prenslerin ve ulusların birbirlerine yapacakları hiyânet ve düşmânlığa 'â'iddir. Hiyâneti tahakkuk eden prensin bütün emvâli veyâ çoğumüsâdere olunur. Millî bir harb esnâsında ordunun da'vetine icâbet etmeyen emvâli de müsâdere olunur.

Diğer bir mâdde, bir re'is veyâ 'askerin fenâ bir hareket ile bir işi fenâ bir netîceye müncer olursa kezâlik bundan çok cezâ-yı nakdî alınır.

(*) Cengiz yasasının ele geçen mâddeleri (Timur ve Tüzükâtı) adındaki kitabımda vardır.

Korkağın elinden silâhları alınır; kadın elbisesi giydirilir ve böylece çâdırlar arasında dolaştırılır.

Kâtil i'dâm olunmuyor, fakat büyük bir cezâ veriliyor. İki kişi kâvgâ ederken üçüncü bir kişi seyre baksa ayırmasa bundan cezâ olarak bir at alınır.

Eğer oyunda veyâ üstüne hücum ile birini döğer veyâ yaralarsa; yaranın veyâ dayağın derecesine; mazrûbun ve mecrûhun mertebesine [13] göre cezâ alınır. Bir diş, bir kulak, el parmaklarından her biri için olan cezâ-yı nakdîler kânûnen ta'yîn edilmiştir. Hiç bir kabâhatleri olmaksızın çocukları, ebeveyn ve kâ'impeder ve vâlideler darb etseler cezâlanırlar.

Tahkîrler için de cezâlar kânûnen mu'ayyendir.

En büyük tahkîr: Bir adamın sakalından tutup çekmek veyâ eteğinden çekmektir veyâ serpûşunun ibiğini koparmakve yüzünü tirmalamak veyâ yüzüne karam vesâ'ire atmaktır. Kadına en büyük hakâret: Saçını çekmek, boğazını veyâ bedeninin herhangi bir tarafını çekmektir.

Cezâ-yı Nakdî: Mu'ayyen bir meblağ olmayıp, tahkîr olunan kimsenin başına göre artar. Zinâ eden, esîr kızları istifrâş eden ve lûfî cezâlanırlar.

Av hayvânlarını ürkütenler, çâdır karargâhının âteşini söndürenler, kayıp olan bir hayvânı, i'lân etmeksizin, damına götürenler ve dahâ böyle kabâhatler için hafif cezâlar vardır.

Sirkat, en şedîd cezâlandırılan bir cinâyettir. Sârık: Mücâzât-ı bedeniyeye veyâ pek ağır bir cezâ-yı nakdîye veyâ emvâlinin tamâmen müsâderesine mahkûm olur. Hırsız; mâl-i mesrûku i'âde etmek ile cezâ olarak birçok hayvânlar vermekle kalmayarak, parmağının biri de kesilir. Parmağını kestirmek istemezse bu cezâ, beş baş büyük hayvâna tebdil olunabilir. Çaldığı [14] şey'; ne kadar ehemmiyetsiz olursa olsun; bir iğne; bir iplik; bir değnek için bile cezâ vardır.

(Galdan Han); bu mecelleye bir mâdde dahâ 'ilâve ettirdi: Oymakta vukû'a gelen sirkatten oymak beyleri mes'ûldür. (Şatun)lar; sârıki ihbâr etmezlerse bunların parmakları kesilecektir. Eğer kabîle efrâdından biri; sârıki haber alıp da ihbâr etmezse prangaya urulur. Üçüncü def'a sirkat ile mahkûm olanın bütün emvâli müsâdere olunur. Ekser cezâlar mahkûmun zenginliği ve kabâhati derecesine göre ta'yîn olunur ve cezâ olarak hayvân alınır. Cezâ olarak alınan bu hayvânlar; (noyun); (dîn âdemleri) ve (muhibirler) arasında taksîm olunur. Eğer mahkûm; asil tabakadan ise cezâ-yı nakdî olarak zirhi, miğferi ve diğer silâhları alınır, başkasına karşı düşmanlık eden bir bey için en ağır cezâ: yüz zürre, yüz deve bin beygirdir.

Eğer bir bey hatâsi veyâ düşmanlığı ile bir ulus veyâ oymağı mahv ettiyse o beyin bütün emvâli müsâdere olunur. Yarısı diğer beyler arasında taksîm olunur. Diğer yarısı da mutazarrır olan efrâd-ı millete verilir.

Ba'zı ahvâlde mahkûmun bir veyâ müte'addid çocuğu elinden alınarak cezâlandırılır. En hafif cezâ: Oğlaklı bir keçidir veyâ bir mikdâr yaydır. Diğer bir kânûn; kızların on dört yaşından evvel evlenmelerini men' eyler. Yirmi yaşından sonra [15] kızlar, artık evleneceklerini ummazlar. Güvey, kızın babasına hayvânât verir. Kâ'impeder de damadına cihâz yapar. Bunlar tarafının servetine göre değışir.

DİĞER bir kânûn mücibince fark (ketpek = çadır)lı bir kabileden hiç olmazsa kızın babasına verilecek hayvân't emvâl-i hükûmetten verilecek ve senede lâ-akall dört izdivâc olacaktır.

Yemîn: 'Aliyyü'l-âde yemînleri silâhlarının ağzını öpmektir. Silâhları, yanlarında değilse bir ok alıp dili ile dokunur ve ucunu alnına değdirir. Mühim ahvâlde maznûnun eline kızgın demir pârçaları verirler, ma'sûmiyyetini isbât için kızgın demirleri beş on adım götürecektir.

Eğlenceleri: Güzel sesli biri türkû çağırır. Makâmları, hazîn ve uzun nağmelidir. Bu türkûye dört telli bir kemençe (biva) ve bir (flavta) refâkat eyler, flavtanın üç deliği vardır. Parmaklarını o üç delik üstünde oynatırlar. Bu flavtaya (zur) derler. Tatarlar ise (kurah) derler.

(Kemençe = biva)nın yayı, bir değneğin iki ucu arasına bağlı, beygir kıyruğu kılıdır. Kezâlik (şor) dedikleri iki telli bir âletleri dahâ vardır. Bu bir harpe ve Tatarların (tegana)sına benzer. Bir de büyük (bas) yerini tutan bir âletleri dahâ vardır.

[16]Mûsikî faslı hitâm bulunca delikanlılar soyunarak güreşirler.

Sonra oklarıyla nişân atarlar. Satranç oynarlar. Satrançta şâha (şat), ve satranç oyununa (şatara) derler.

Tenâsüh: Kalmukların dîninde eski Türk dîni Şamanizm ile berâber Brahmanizm'in izleri vardır. Bu dînin; kâ'inâtın mâzî ve istikbâli hakkında i'tikâd ve efsâneleri vardır. Bu dîn, tenâsühe kâildir: İnsânlar –ki evvelden ulûhiyyetlerini yapmışlardır- kemâl zirvesine varmazdan evvel, birçok hayvân cesedlerinden geçmişlerdir, meşhûr ta'bîr ile, kâlib değiştirmişlerdir. Ma'bûdlar bu derecelerden geçerek o mertebeye su'ûd etmişlerdir.

Menşe-i kâ'inât ve Tahavvüller: Menşe'de (şoy – zeyagara) adında, altı milyon yün on altı bin mîl uzunluğunda bir dere vardı. Buradan al yeşil renkli bulutlar belirdi. Bunlar toplanarak yağmur olup büyük bir deniz husûle geldi. Git gide bu denizin üstünde, süt gibi ak, bir köpük hâsıl oldu ve bu köpükten zü'l-hayât ve nev'-i beşer husûle geldi. Ma'bûdlar bu köpüklerden inmektedir. Bu denizin üstünde, dünyânın on kıt'asından, fırtınalar başladı. Ucu havâda denizin derinliğinden dahâ yüksek bir sûtûn meydâna getirdi. Bu sûtûnün muhîti iki bin mîl olup adı [17] (Sumrula)dır. Mûte'addid 'avâlim-i meskûne, bu sûtûnün etrâfında uçmaktadır.

Güneş, iki yüz mîl muhîte mâlik olup şişe ve âteşten mürekkebdir. Ay biraz dahâ küçük olup şişe ve sudan mürekkebdir. Yıldızların 'adedi on milyardır. Güneş, büyük bir sûtûnün etrâfında döner, bu sûtûnün dört tarafı muhtelif renklerde: Gümüş rengi, lâciverd, altın rengi, koyu kırmızı... Gündüz, renk değişimleri bundandır. Tan yeri ağarırken, sûtûnün gümüş rengi tarafı; öğleden evvel lâciverd, öğlen altın; akşâma doğru kırmızı tarafını gösteriyor. Güneş, akşâm, sûtûnün arkasına giderek gece oluyor.

Bu sûtûnün etrâfında dört (arz) vardır ki bunların arasında da sekiz tane dahâ küçük diğerk arz vardır. Bizim aramız, dört büyüğün biri olup sağdadır ve adı (sambutor)dur.

Bizim arzun karşısında (kilümşi titu-tor) arzı vardır ki devlerle meskündür. Yanlarda olan diğerk iki arzın adları:

(Ubkur-ölkişi-tup) ki burada yalnız inekler vardır. Diğeri (mundu-otu-tup)tur. Burası öyle insânlarla meskündür ki hiç hastalık görmeksizin, bin sene yaşamaktadırlar. Ölümeleri

yaklaşınca semâvî bir ses, [18] onları, adlarıyla çağırır ve öleceğini i'lân eyler. Adı çağırılan insân, akrabâ ve ahabbını toplayarak onlara vedâ' eyler.

Bu 'avâlim pek büyüktür, hiç bir fâni, birinden diğerine geçemez. Yalnız ma'bûdlar geçebilirler. Bu 'avâlimden başka meskûn yedi 'âlem ve sekiz küçük deniz dahâ var. Bu sekiz denizin üstünde birçok bulut vardır ki bu bulutlar, ervâh-ı havâ'iyeyi ihtivâ etmektedir. Bunların hepsi o koca dere içindedir. Kâ'inâtin etrâfi, demir çenber ile çevrilidir. Bizim aramızda dört büyük ırmak vardır: Ganga, Şilda, Bakçu, Aypara. Bunlar dört dağdan çıkar. Senenin dört ayında, bu dağların ardındaki bir fîl yaylaya çıkar. Adı (Gızıl-Sakab-Çin-Kovan) olup arzın hâmîsidir. Uzunluğu iki mil olup, kar gibi beyâzdır. Kırmızı otuz üç başı ve her başın altışar hortumu vardır. Bu hortumların her birinden birer çeşme kaynar. Her çeşmenin üstünde altı yıldız vardır. Her yıldızın üstünde genç ve süslü bir kız oturmuştur. Bunlar ervâh-ı semâviyenin kızlarıdır. Bunlardan arzın en kâdir hâmîsi olan bir kız ata binerek, atını nereye doğru isterse o tarafa sürer. Fîl de başını o tarafa çevirir.

Dünyânın ilk yaratılışında insânlar, seksen bin sene yaşıyordu. O zamân velî idiler. Yedikleri gözle görülmez bir şey olan (Kıdı-diya-nar) idi. İsteyince semâlara çıkabilirlerdi. İşte bu esnâdadır ki bin ma'bûd, semâya çıktı. [19] Kalmuklar, bunları (ilâh) rütbesinde tutarlar.

Bir insân, insâniyyetin bu altın devrini alt üst etti: Arz (şime) denilen bal gibi tatlı bir meyve hâsil etmişti. Bir insân, bunu tatmak hatâsında bulundu. Diğer insânlara da "Ne tatlı! Siz de tadın..." dedi. Onlar da tattular. Derhâl (velî)liklerini ve göklere çıkabilmek melekesini kayıp ettiler. Uzun 'ömürleri ve boyları kıaldı ve bütün kâ'inât zulmet içinde kaldı. Bu günâhkâr insânlar karanlıklar içinde güneş ve ay teşekkül edinceye kadar yaşadılar.

İnsânlar, bu meyveden bir müddet yediler. Ba'dehû tükendi. Sonra arzın husûle getirdiği, pek tatlı kırmızımtrak bir tereyağı yediler. Bir müddet sonra bu da bitince (sala-semis) denilen kamıştan yediler. Bu da bitiverirse, diye ihtiyâten birçok kamış toplayıp sakladılar. Fakat bu saklayış, meş'ûm oldu: Kamış azaldı ve ba'dehû birden bire tükendi; başka yenilecek de yoktu. O zamâna kadar bed-baht olan insânlar, bu açlık üzerine cânî oldular. Bundan sonraki insânlar: Cânî⁵, kâtil, zâlim oldu. Toprağı sürdüler. En 'akıllılarını başlarına re'îs diktiler. Bu re'îs onlara toprağı ve diğer emvâli taksim etti. Sonra bu re'îs, han intihâb edildi.

İşte insânların hâl-i hâzırı altın devrinden beri, [20] eski 'asırlarda birçok (ma'bûd = birkan)lar, insânları ıslâh etmek ve doğru yola getirmek üzere gökten yere indi.

Bunlardan (Ebdekes), yere indiği zamân, insânlar kırk bin sene yaşıyordu. (Enetekeli), Moğolistân'da insânları hakk yola da'vet etti. Ondan sonra (altın ma'bûdu) olan (Altancı-dakdı) geldiği vakit insânlar, ancak otuz bin sene yaşıyordu. (Kiel-sakıkcı) – ki muhâfiz-ı 'âlem idi-, insânlar ancak yirmi bin sene yaşarken geldi

Dördüncüsü (Maşsusiri)dir.

Nihâyet insânların 'ömrü yüz seneye indi. Büyük ma'bûd (Sakba-moni) –ki hâl-i hâzır Lama mezhebinin mü'essisidir- otuz bir milleti, doğru yola da'vete geldi. Her millet onu dinledi. Ve fakat başka başka tefsîr ettiler. Her milletin ayrı dîn ve dili olması bundan.

5 cânî: zânî (Metinde).

İstikbâl ve Ma'bûdlar: Kalmukların kanâ'atine göre insânların ve hayvânların boyu, gittikçe kılalacak. Bir zamân gelecektir ki beygirler, ancak bir tavşan büyüklüğünde olacak. İnsânların boyu bir karış irtifâ'ında olacak. 'Ömürleri yalnız on sene sürecek. Beş aylık iken evlenecekler. Sonra bir ölütl olup zü[21]'l-hayâtın çoğu mahv olacak. Fakat 'avâlimin mahv olmasından evvel ervâh-ı semâviyyenin sadâsı işitilecek ve bunu müte'âkib rûhları öldürücü yağmurlar yağacak. Havf ve telâş içinde olan bu cüce insânlardan ba'zıları, yedi günlük zahîre idhâr edecekler. Ve karanlık mağaralara ilticâ edecekler. Yer, lâşelerle ve kan ile dolacak. Ba'dehû kuvvetli bir yağmur; bu lâşe ve kanları denize götürecektir. Sonra yeni ve feyizli bir yağmur yağacaktır ki bu; arza hayât verecektir. Göklerden her türlü elbise, yiyecek, ilh yağacak. İnsânlar yeniden yaşamağa başlayacak. Bunlar faziletkâr ve 'ömürleri seksen bin sene olacak ve bu seksen bin senelik 'ömür, 'âdetâ nâ-mütenâ'î bir zamân için devâm edecek. Bu (takrîben nâ-mütenâhî) zamân nihâyetinde insânların 'ömrü yeniden kısalmağa başlayacak. Yeryüzüne (bir ma'bûd) gelecek. Bunun adı (Maydarin)dir. Bu 'azîz, pek ünlü olacak. Boyu pek uzun ve ilâhî bir güzelliğe mâlik –bunun karşısında hayrete düşen âdemler ona boyu ve güzelliği hakkında sorgular soracaklar. Bu 'azîz onlara:

-Buna bütün fezâ'ili tatbîk ederek ve bütün ihtirâsâta sâhib olarak ve her ne sûretle olursa olsun hiç katl etmemekle vâsil olduğunu söyleyecek. İnsânlar da bunu taklîden her türlü fezâ'ili yaparak ve her türlü kötülüklerden çekinerek o (ma'bûd) gibi olacaklar.

Bu devirlerden her biri nâ-mütenâhî denilecek derecede pek [22] uzun olup her birine (Galap) diyorlar. [Gal] âteş demektir. Devrelerin her biri âteşle nihâyet bulacağından adlarına (Galap) denilmiştir.

Bu sûretle kırk dokuz devre geçecektir. Her sekiz devir, bir 'umûmî tufan ile nihâyet bulur. Son devre ise bir kasırga ile nihâyet bulacaktır.

Bu devrelerden her biri dörde ayrılır: [Aşugalap] (bederugalap = mahv edici) (şosum-galap = çöl) (toktu galap).

Bunlarda birinci devrede insânların 'ömrü seksen bin sene olup ine ine on seneye inecektir.

İkinci devrede insânlar mahv olacak üçüncü devrede yer, çöl olacak, dördüncü devrede bir kasırga eserek rûhları cehennemden yeryüzüne getirecek.

Ma'bûdlar: İyi ve kötü kâ'inatta her şey'i ma'bûdlar ve semâlardaki ervâh-ı tayyibe vü habîse meydâna getirir. Ma'bûdların her birinin ayrı vazîfesi ve mertebeleri vardır. En yüksek ma'bûd (Abida)dir. Kalmukların hepsinde bunun tasvîri vardır.

Bütün ma'bûdlar, kadın sûretinde temsil edilmiş olup kulak uçları uzun ve deliktir, (Dalay Lama) hâric olduğu hâlde bu ma'bûdların müzeyyenâtı Hindinkilere çok benzer. Bu ma'bûdların hemân hepsi, bağdaş kurmaktadır. Ma'a-mâfih [23] ayakta olan ma'bûd sûretleri de vardır. Müte'addid kol ve başı olan ilâhlar böyle ayaktaadır. Cehennem ma'bûdu Erlik Han kezâlik ayaktaadır.

Kalmuklar, putları üstüne 'ale'l-ekser (Örginci = örtü) atarlar ki bu örtü dîn adamlarının da 'alâmet-i fâhiresidir.

İki türlü ma'bûdları vardır: İyilik ma'bûdu, kötülük ma'bûdu. Bunlar sîmâlarından kolayca fark olunur. Evvelkilerin sîmâsı ve duruşu latîftir. İkincilerin ise müdhîştir.

Evlerinde bu putlar, döğme bakırdan ve altın yaldızlıdır. Ba'zıları pek ince işlenmiş olup gümüşle mahlûttur. Bu statüiler, yalın ayaktır. Yalnız ayaklarında bir bakır levhacık

olup her birinin Tangutça yazılmış kaydıyesi vardır. Bu levhacık hepsinde yok fakat kâğıd üzerindeki kaydıye hepsinde var.

Kırgızlar, buralara yaptıkları bir akında bu statüicüklerden pek çok aşırılmışlardır ve Kırgızlardan Rûsların eline geçmiştir.

Kalmuklar, bunları, Rûslardan pek bahâli bir fi'âtle satın alırlar: Eğer aslâ açılmamış ve derûnuna dokunulmamış ise fakat bakır levhacıkları yok ise, kudsiyyeti izâle olunmuş diye beş paraya bile almazlar.

Bu putlardan başka, Kalmukların ma'bûdlarını temsil eden resimleri de vardır: Bunlar Çin kâğıdı veyâ kumaş üstüne resm edilmiştir.

[24] Çamurdan ma'mûl ma'bûdları da vardır. Bunlar kırmızıya boyanmış veyâ altın varak ile mestûrdur. Bunlar bakırdan bir çerçeveye veyâ husûsî yapılmış bir ihrâm üstündedir.

Ma'bûdlar, hangi yıldızda isterse orada yaşar.

(Sakba-moni) henüz, yerde sâkindir.

Erlık Han'ın sarâyı cehennemde olup oranın hükümdârıdır.

Birçok ma'bûdlar, semâlarda sâkindir. Yüksek bir dağın tepesinden, altın bir yol ile semâlardaki bu ma'bûdların yanına insânlar çıkabilir. Bu yüksek dağın üstünde 'akikten bulutlar vardır. Rûh-ı havâ'î (adabaşı), bu bulutlarda sâkindir. Ve dağın eteğinde birçok tilkiler vardır. Bozuk rûhlar ve fenâ insânlar, buraya yaklaşmak isterlerse bu tilkiler onları parçalar. Altın yolun alt tarafında gümüş bir yol vardır. Bu yol (Abida)nın sâkin olduğu (Kün togdı) tarafına gider. Bunun üstünde bakırdan bir yol vardır ki otuz üç ervâh-ı tayyibe-i semâviyye yanına sevk eyler. Çocukların ve sevâbı az olanların cenneti bu havâlidedir. Bu dağın eteğinde diğer bir yol cehennemlere gider.

Ma'bûd (Sakya-moni) mevcûdiyyetin tavşan zamânında iken açlıktan ölmek üzere bir adama râst gelmiş ve buna yiyecek vermiş. Bunun üzerine (Sakya) aya bir tavşan resmi yapmış. Kalmuklar, hâlâ ayda tavşan resmi görmektedirler. [25] Kalmuklara göre yer, Erlık Han'ın gönderdiği ervâh-ı habîse ile doludur. Bir de (Kum Han) nâmında kışın sular içinde ikâmet eden bir (dragon)a inanırlar. Bahârın bunun üstüne cehennemden biri binerek havâlara çıkar: Şimşek bu dragonun ağzından saçtığı âteşlerdir. Havâ gürlenmesi ise üstündeki zebâninin dragona urmasıyla bunun bağırmasıdır.

Bir gün üç ma'bûd: (Mafsuşari) (Sakya-moni) (Maydarin) birlikte oturuyorlardı. Gözleri yumuk, 'ibâdetlerini yapıyorlardı. (Kalmuklar 'ibâdetlerini gözlerini kapayarak yaparlardı).

Dragon üstündeki zebânî, bunlara yaklaştı. Bu ma'bûdların yanı başlarındaki mukaddes kadeh içine pisledi.

Ma'bûdlar, ba'dehû bunu görünce meclis kurdular: Bu necâseti aşağı yere atsak bütün zü'l-hayât ölür, dediler. Yeryüzündeki insânların bu yüzden mahv olmaması için bunu yemekten başka çâre bulamadılar. (Sakya-moni)ye necâsetli kadehin dibi kaldı. O kadar pis idi ki içerken (Sakya)nın yüzü mosmor kesildi. Bunun içindir ki tasvîri mora boyanır.

Ervâh-ı Semâviyye: Kalmuklar bir tâkim ervâh-ı semâviyye kabul ile bunlara (tanrı) derler. Ba'zıları iyi, ba'zıları kötüdür. Fakat bu (tanrı)lar, ma'bûdlar kadar mazhar-ı hürmet değildirler. Bu tanrılar, müte'addid sınıflara ayrılırlar. Yerde ve semâda [26] meskenleri vardır. Bu tanrılardan dördü bizim arzın yanında yaşarlar. Bunlara

(maşarsa) derler. Otuz üç ervâh-ı semâviyye, bunların üstündedir. Bunların boyları yüz elli kulaçtır.

Üçüncü sınıf tanrıların adı (şubil-gafsani-olşı)dir. Bizim arzdan dört mîl yukarıda sâkindirler. Hayâtları iki milyon iki yüz altmış senedir. Bunların bir günü bizim yüz elli senemize mu'âdildir. Bunlar böyle günlerle beş yüz yıl yaşarlar.

Tanrıların sûret-i tekesürü: Ba'zıları yalnız öpüşmeden, ba'zıları tebessüm ederken tebessümden, ba'zıları birbirine tatlı tatlı bakmak neticesinde tevellüd eyler.

Fenâ havâ, kâ'inâtta felâketler; hep ervâh-ı habîsenin husûle getirdiği şeylerdir. Bu fenâlıkları azaltmak için Tangutça du'â ederler.

Cehennem ve Cennet: Cehennem yer ile gök arasındadır. Erlik Han, buranın hükümdârıdır. Günâhkâr rûhları o muhâkeme eyler. Erlik dîvârlarla muhâtabdır. Burada mütemâdiyyen davullar çalmaktadır. Bu şehrin biraz ötesinde necâsetten bir deniz vardır ki günâhkâr rûhlar bunun içindedir. Bu denizin üstünde demirden gâyet [27] dar bir yol vardır ki bu denizin üstünden ancak bu yoldan geçilir. Fenâlar geçerken bu yol kıl kadar kalır ve kopuverir. Günâhkârlar, düşerler. Dahâ önünde bir deniz dahâ vardır ve bunun üstünde birçok insân başı yüzmektedir: Burası akrabâ ve dostları arasında kavgaya sebep olanların yeridir. Biraz dahâ ötede ak topraklı bir yer var, burada birçok günâhkârlar toplanmış, ellerini uzatıp ağlaya sızlaya ekmek ve su istemektedirler. Fakat ne ekmek var, ne su... Yeri kaza kaza –bir şey buluruz diye- elleri, dirseklerine kadar güdük olmuş. Sonra elleri düşüyor. Lâkîn yeniden büyüyerek yine böyle 'azâb devâm ediyor. Burası fukarâya: ekmek, elbise; içecek vermeyenlerin yeridir.

Erlik Han'ın sarâyı etrâfında böyle derece derece günâhkârların yerleri vardır; on sekiz tanedir. Günâhkârlar, burada 'azâb çekmektedir. Her yerinin (esed)leri ya'nî muhâfızları var ki vazîfeleri ehl-i cehennem'in 'azâbını artırmaktır.

Kalmuklar, şeytânları, keçi ve arslân, ilh başlı ve siyâhtır.

Cehennemde yer yer belinden aşağısı olmayan ve sürüklenen günâhkârlarda görülür: bunlar dünyâ kötülük eden insânlar fukarâya sadaka vermeyen zenginlerin kafaları, dağlar gibi şişmiş, buyunları ise kıl kadar ince.

[28]Ata baba kâtileri ve herhangi bir hayvânı öldürenler cehennemde 'azâb görmekte, inlemekteler.

Kalmukların dininde, zararlı olan, bir haşereyi bile öldürmek memnû'dur.

Çünkü öldürülen hayvânın cânı başka kalıba geçince intikâmını alır. Dînsiz ve mülhidler, cehennemde ayrı ayrı yer işgâl etmektedirler. Bunların kulaklarına, zebânîler kaynamış zifler akıtmaktadır –konuşmak arzû ettiklerinden işitemesinler diye.

Ma'bûdların ma'bedini yağma edenler, kütüb-i mukaddeseyi yakanlar, kibirli olanlar yılanlarla ve kaynar su ile dolu kazan içine atılır.

Dîğer bir yerde zebânîler, günâhkârları iskâreler üstünde kızartmaktadır. Cehennem yer bir necâset buhârî ile dolu. Burada günâhkârlar, çengellere asılmış. Cehennem de şedîd bir rüzgâr esiyor. Bütün günâhkârlar, kayadan kayaya çarparak demir çiviler üstüne düşüyorlar; pârça pârça oluyorlar. Sonra bir sadâ onları diriltiyor. İki yüz milyon sene bu cezâ içinde kalacaklar. Zebânîler onların a'zâlarını kesiyorlar, pârça pârça kıyıyorlar.

Cehennem'in ba'zı yerleri de pek karanlık ve pek sıcak. Dîğer bir yeri de pek soğuk olup günâhkârlar burada güneş doğmadan incimâd ediyorlar. Zebânîler, bu donmuş

günâhkârları [29] sürüklüyorlar. Sonra bunlar –yine ‘aynı cezâyı çekmek üzere- diriliyorlar. Burada, dünyâda hayâtlarını tenbellikle geçirenler ve elbisesine süs yapanlara mahsûs da bir yer var. Birçok zebânîler demir kızdırıp günâhkârların arkalarını dağlıyorlar ve bir yerde de günâhkârları, kızgın demir levhalar üstünde yuvarlıyorlar ve ölünce diriltilerek yeniden o ‘azâbı tatbik ediyorlar. Kabâhat eden hayvânlar, cehennemden ayrı bir yerinde ‘azâb çekiyor: Cezâları, hiç doymaksızın dâ‘imâ yemek ve içmek. Fakat iyi hayvânlar, ma‘bûdlar mertebesine çıkabilir.

Cennet: Vazifelerini iyi yapan ve bütün ihtirâslarını söndüren insânlar, doğrudan doğruya, ma‘bûdlarla meskûn cennetlere girer. Burada iyi insânlarla âsûde ve râhat günler geçiriyorlar ve yeniden hayâta da‘vet oluncaya kadar burada tanrıya ‘ibâdetle ‘ömür geçiriyorlar.

Mahkeme-i ‘Âliyye: İnsânları, zebânîler Erlik Han’ın önüne muhâkemeye sevk ediyor. Eğer o insânın a‘mâl-ı hasenesi ağır gelirse Erlik Hanı onu bir altın taht üstünde bir buluta bindirip ma‘bûdların olduğu yere gönderiyor.

Eğer bir insânın sevâbı ve günâhı müsâvî gelirse, orada [30] hâzır bulunan baş ma‘bûd ona avukatlık ve şefâ‘at ediyor.

Erlik Han, hükmünü vermek için “be–Altan-tıvalı” adında koca kitâbı açıyor. İnsânların iyi kötü bütün a‘mâli bu kitâbda yazılı.

Eğer Erlik Han, şüpheye düşerse, o âdemin günâh ve sevâbını terâzînin bir tarafına koyup tartar; ba‘dehû hükmünü verir.

Hükümden sonra o insânın rûhu, yâ cennete ma‘bûdlar yanına, yâ cehennemlerden birine gider. Birçoklarına da geriye dünyâyâ dönmek için pasaport verir. İnsânları yeniden dünyâyâ gönderebilmek, Erlik Han’ın kudreti dâhilindedir. A‘mâl-i hasenesi olan günâhkârlara Erlik Han, az çok yardım eder ve geri dünyâyâ göndererek dahâ iyi islâh-ı hâl edip gelmelerini söyler. Kalmuklar, işte böyle geri gelen âdemlerdendir ki âhiretin cehennem ve cennetini öğrendik, derler.

Eğerçi cehennem pek uzun müddet için mevcûd ise de insânlar orada ebedî değildir. Ma‘bûdlardan (Şomsin-buda-sada) birçok günâhkârları şefâ‘at ile cehennemden kurtarır. Ba‘zı ma‘bûdlar, ba‘zen cehennemlere girip –Tangut taşları i‘ânesiyle- birçok rûhları cehennemden kurtararak cennete götürürler. Fukarâyâ bakanlar, iyilik edenlerdir ki bu şefâ‘ate nâ‘il olabilir.

[31] **Mukaddes Kitâblar:** Kalmukların, müte‘addid mukaddes kitâbları vardır ki günâh işleyince, ‘afv olunmak için bu kitâbları sık sık okumak, yâhûd yazmak veyâ üzerinde taşımak lâzımdır. Bu kitâbların en meşhuru (Dürişte cudbu = Cudbunun Esrârı)dır ki va‘az ve nasihatlerle doludur.

Bu kitâbın du‘âları vâsıtasıyla hastalar iyi edilir, hayât uzatılır, ervâh-ı habîse koğulur. En müdhiş cehennem ‘azâbından tahlîs-i nefis edilir.

Hacc: Kalmukların dînî re‘îsi (Dalay-Lama) olup nazarlarında yerde sâkin bir ma‘bûddur; ona ‘ibâdet ederler. Onun rûhu ve insândan diğer insâna geçer. Oturduğu yer (Baraon-nala) nâm mahaldir. Ba‘zıları bu yeri (Pontal) veyâhûd (Banalay-lasao) derler. Kabîleler buraya zamân zamân hey‘etler göndererek dîn adamlarına ‘â‘id işler için sorgular sorarlar. Halk, buraya hacca gider. (Dalay-lama)nın olduğu yer, bir yüksek dağ tepesinde olup buraya kadınlar varamaz.

Burada putlara mahsûs yedi yüz pagud = ma‘bed var.

Dîn Adamları: Her ulus, bin çâdırdan mürekkebirdir. Her ulusun [32] bir (re'is-i dîn) i var. Diğer küçük rü'esâ-yı dîniye var ki bunlar asıl re'ise her sene at ve deve vergi verirler. Asıl re'is-i dîne (Lama) denilir. Bunun aşağısında olanlara (zorcu) derler. Elbiseleri sarı ve kırmızıdır. Lâkîn bunların câketlerinin kolları yoktur. Bunların da (Lamalar gibi) kırmızı birer atkaları vardır ki hiç terk etmezler. Bu atkıya (Örginci = lvarto) derler. Mertebeleri en küçük olan dîn adamlarına (kelong) denilir ki bunlar kabilenin arasında dolaşır. Asıl dîn âdemi vazîfelerini bunlar görür.

150-200 çâdır başına bunlardan birer tane vardır. Oymağa va'az ederler. Bunların hiç mâl ve mülkleri yoktur. Kabilenin vereceği –bi'l-hâssa bayram ve 'ibâdet günlerinde hediyelerle geçinirler. Bunlar her türlü vergiden mu'âftır.

Mekteb: Her (kelong), bir mekteb idâre eyler. Mekteb çocuklarına (mancı) derler. Bu çocuklara Tangut dili, Kalmuk dîni öğretir, çocuklar 'ibâdet zamânında ilâhîler ve âlât-ı mûsikiyye çalmakla da mükelleftir. Her (kelong)un bir mu'âvini vardır ki (kedsol) diyorlar. Bu, mekteb çocuklarından evlâ bilir, (kelong) evlâ bilmek için (Lama)nın sarâyına gidip oradan buyurultu almak lâzımdır. Bunun için merâsim yapılır.

[33] Bir de (şepku) nâmında küçük bir sınıf dîn adamları var. Bunların vazîfesi (birkan orguta) denilen dîn adamına hizmet etmektir. Bunun pek müzeyyen bir çâdırı olup bunun içinde ma'bûdlar toplanır ve meclis kurarlar.

(Kelong) mertebesine kadar dîn adamları halk gibi elbise giyerler. Bunları halktan tefrik eden: Başlarını tamâmen tırâş etmiş olmaları ve serpûşlarında ibik taşımalarıdır. Çocuk mektebe alınca merâsim ile o vakte kadar saltıvermiş olan saçları kesilir.

'İbâdet: 'İbâdet Tangut dili iledir. Bu dili bu gün halk anlamaz. Fakat dîn adamları, hiç olmazsa, o dilde okumağı bilirler. Her gün yapılacak 'ibâdetin du'âlarını, ilâhîlerini bilmeleri lâzımdır.

Bütün dîn adamlarında, Moğolca yazılmış birçok kitâblar var. Dîn adamları, 'ibâdete riyâset eyler, hastalara gider, defne riyâset eyler, ilh. (Tunguz) dilinde mûskâlar yazarak hastalara verirler, hastalar boyunlarına takarlar.

Her Kalmuk'un mûşâmbâ içine sarılmış bir mûskâsı vardır ki boynuna takar ve göğüs üstündedir. Bunlara (tarfi) derler.

Bir de kumaş üstüne yazılmış karmakarışık yazılar, resimler vardır ki bunun adı (Bo = Bou)dur. Mûskâlar bunun arasına sarılır.

Dîn adamlarında nücûmiyyât kitâbları da var. Kalmuklar, [34] yıldızla baktırmadan hiç bir işe teşebbüs etmez.

Beyâz şahin sağa sola uçmasına göre Kalmuklar sa'âdet veyâ felâket görürler; eğer sola doğru uçarsa felâket gelecek derler ve o kuşu sağa doğru uçurmağa uğraşır. Eğer sağa doğru uçurmağa muvaffak olursa, gelecek felâketi men' etik, derler. Kalmuklar, bu kuşa (şahan = şubu); Tâtârlar (tumana) diyorlar.

Kalmuk dîn rü'esâsının (Budimer) adında bir kitâbları vardır ki bu, ma'bûdlarının târihinden bâhistir. En mühim ve en büyük kitâblarıdır. Bir de mitoloji kitâbları vardır ki adı (Er-çün-jün-nvali)dir. Küçük sınıftaki dîn âdemlerinin yanında putları vardır. Bunlar ak keçeden çâdırlardadır. Çünkü ma'bûd, ak renkten başka yerde ikâmet etmez. Çâdırın kapısından girince karşıda birçok mahfâzalar içinde putlar ve kitâblar vardır. Ve ba'zen bunların üstünde borular içinde, en büyük ma'bûdların tasvîrleri vardır.

Önünde küçük bir mihrâb vardır. Bunun üstünde bir lâmbâ ve bakır veyâ gümüştan sekiz kadeh var (ki adı “taklinzogaze”dir). Bunlardan başka demirden uzun saplı bir vazodur. (Kelong), ma'bûdlara getirilen hediyeye içkileri bunun içine (om-a-şom) diyerek atar. “Tanrı sa'âdetler versin” demektir. Kendisi hiç içmez (kelong) bu çâdırın içinde mu'âvini ile ve diğer tahsilde olup dîn adamı olmağa [35] niyet etmiş olanlarla berâber yatar. Yataklar yere serilmiş keçeden 'ibârettir.

Kalmukların ayda üç gün 'ibâdetleri vardır. Zamân hesabâtını kamer hesabına göre tanzîm ederler: Aya yeni ay ile başlarlar. İlk du'â günü (naka)dır ki şehir-i kamerinin sekizinci gününe düşer. İkincisinin adı [lo]dur ki ayın on beşine düşer. Üçüncüsünün ası [şoyim]dir ki ayın otuzundadır.

Dîndâr olanlar, bu üç günde perhîz ederek yalnız [sütlü şeyler] yerler ve [ma'bed – çâdır]a gider. 'İbâdet zamânı ma'bed-çâdırlarda nefirler, davullar çalınır ki buna (Bore = Bouré) derler. İsviçre sığır çobanlarının borusuna benzer.

Eşrâf, ma'bed-çâdırın içine girer. Diğerleri kadın erkek ellerinde birer tesbîh (= avgin) çâdırın etrâfında otururlar. Her tesbîh tanesi üstünde aşağısıyla altı kelimeden 'ibâret şu du'âyı tekrâr ederler. Onma Nié nad me chaum ki bu, baş du'âdır. Başka du'âları da vardır. Bir du'âları da var ki ma'nâsını bilmeksizin ezber tekrâr ederler. 'İbâdet esnâsında dîn adamları, vazîfelerini çok gürültü ile yaparlar. Çâdırın önündeki direklere kumaş pârçaları üstüne Tangudca yazılmış du'âlar asarlar. Rûzgâr bunları salladıkça, okunmuş kadar te'siri olur, derler. Ma'bûdların önünde (buhûrdânlık) tûtmektedir. [36] Sekiz küçük kadeh su, kuru et, peynir, ilh ile doludur. Ma'bûdun mihrâbı önünde yerde çukurda et, peynir, sût ilh vardır ki bunları ahâlî getirir. Bu çukurun üstünden geçmek en büyük günâhtır.

Ma'bûdların tasvîrleri önünde güzel kokulu (kefeş derler) şeyler yakarlar. Ma'bûdlar, mihrâbın üstüne çıkarılır. Omuzları üstüne kırmızı, sarı, yeşil örtüler atılır. Ma'bed çâdırın içini evliyâların tasvîrleri ile süslerler. 'İbâdet, akşâma kadar devâm eder.

'İbâdete riyâset eden dîn adamı, bir mu'tâd yerinde oturmuştur. Başı ve göğsü açıktır. Kırmızı atkısını omuzları üstüne atmıştır. Boynunda bir tesbîh asılıdır. 'İbâdet zamânında Kalmukların hepsinde bu tesbîh vardır.

Dîn âdemlerinin önünde küçük bir rahle mevcûd olup bunun üstünde su ile dolu bir tâs ve (shu shu) ya'nî saplı, müzeyyen bir çâk ve bir öşir = küçük bir 'asâ ki bu bir kânu ya'nî ma'bûdu temsil eyer – ve (denfoşe) dedikleri ma'denî birçok küçük çanaklar vardır. 'İbâdete riyâset eden dîn âdeminin yanında, mu'âvini ve mekteb çucileri oturmuş; hepsinin başı açıktır. Omuzları üzerinde birer kırmızı atkı vardır. Bir kısmı ilâhî çağırır. Bir kısmı âlât-ı mûsikîyeye çalar. Âlât-ı mûsikîyeye: (1) Mu'allak veyâ yerde büyük bir davul ki (kenkerke) derler. (2) cymbal = sembal ki buna (zeng) derler. (3) [37] chalumeaux ki bunlara (besinkur) derler. İnsân kemiğinden yapılmıştır. Bu âletin sadâsı, pek tiz ve pek güzeldir. Orkestra bu âlâtın mürekkebidir.

Birçok dîn âdemleri, bir orkestranın etrâfındadır. Sol ellerinde ziller, sağ ellerinde 'asâları olduğu hâlde ilâhî çağırırlar.

'İbâdet esnâsında (lama) ve dîn âdemleri tamâmen hareketsiz, ölü gibi durur. Ba'dehû sağ ellerini kaldırıp uzatırlar. Cemâ'ate hayır du'â ederler.

İlâhîler ara sıra dîn âdeminin aşağı sesle ettiği du'âlarla fâsılâya uğrar. Bu du'â eden, ellerini (lama)ya doğru uzatarak du'â eyer; hepsi müte'addid def'a anılırlar.

Bâyramlar: *Ânîfen zikr olunan üç 'ibâdet gününden başka Kalmukların diğer üç bâyrâmı vardır ki bunları zevk ve safâ ile geçirirler:*

1 – Yılbaşı bâyrâmı (shahansare) (ki ak gün demektir) yâhûd (shabaron-noron-hara)dır ki bahâr mevsiminin girdiği gün ya 'nî Nîsân biri.

2 – Hazîrâna gelen şehir-i kamerî ki buna (sagar-suni-torun-sara) derler, ki yaz başlangıcıdır. Kalmuklar bu esnâda dîn âdemlerine un götürüp mahrûtiyü'l-şekl çörekler yaptırıyorlar. (Kelung)lar da bu çörekleri [38] yapmağa mahsûs kâlıblar ve üstlerinde mukaddes yazılar var. Çöreğe (zaze) kâlîba da (zazenkab) derler. Bir hastaya götürülen ekmekleri yapmağa mahsûs müte'addid şekildeki kâlıplara da bu nâm verilir. Kitâb-ı mukaddeslerinde hangi hastalığa, hangi nev' kâlıbda ekmek yapılacağı mukayyedir. (Kelung); bir insân bir sığır, bir köpek ilh hastalığa göre kâlıbı ittihâb eyler. Hamîre bu şekil verilince, ma'bûd önüne vaz' olunur. Ba'dehû suya veyâ âteşe atılarak hastalığı getiren rûh-ı habîsin kuvveti derecesi takdîr olunur.

3'üncü bâyrâm Kânûn-ı Evvel içindeki şehir-i kamerîye düşer ki adı (ovilin-turun-sara)dır. Kış başlangıcı bâyrâmıdır. Buna (sulain-sara = mûm bâyrâmı) da derler. O gün ma'bûdların önünde mukaddes mûm yakarlar. Bu mûmun ay (sula) olup hâcılar Tibet'ten getirirler.

Mukaddes Hâplar: 'İbâdetlerinde en ziyâde nazar-ı dikkate çarpan şey', cezveye benzeyen uzun saplı (bumba) dedikleri vazodur. Her 'ibâdetinde bunu, kat kat beyâz kumâş ile sararlar ve tâvûs veyâ süklün tüyleri ile süslerler. Bunu ma'bûdun yanına koyuyorlar. Bu (bumba), şerbet ile doludur ve Kalmuklarca pek mukaddestir.

'İbâdet ve bâyrâm günlerinde; günâhkâr olmayan Kalmuklar, bu şerbetten birkaç damla avuçlarına damlatırlar ve dîndâr bir tavırla bunu yalarlar. Bin türlü hastalıklardan korurmuş.

[39](Kelung)lar, bu sudan hastalara götürür.

Ma'bûdun rahlesi üstündeki her şey'e mukaddes nazarıyla bakarlar. Bunlara hiç kimse dokunmağa cesâret edemez.

Yine Tibet'ten getirilen (çap-shalber) şâyân-ı dikkattir. (Kelung)lar, bunları yalnız zengin ve mümtâz insânlara verirler. Bunlar bu çapları dâ'imâ yanlarında taşır, pek ağır hasta olunca yerler. Bu çapların insânı, fânî dünyâyâ 'â'id şeylerden tenzîh ettiğine kâni'dirler. Çaplar, siyâh olup nohûd tânesi kadardır. Bunlar müşhil imiş de.

Du'â Çıkırığı: İhtiyâr (kelung)larda (kurudu) denilen du'â çıkırığı vardır. Bunun silindiri üstüne, du'â yazılı kâğıdlar korlar. Sür'atle çevirirler: Du'âlar böyle harekette olursa, okunmuş kadar sevâb hâsil olmuştur.

(Kelung)lar, bir dikenin etrâfında dönen bir borunun içine du'âlar korlar. Bunu inzivâyâ çekilmek isteyenlere verirler: Bu, döndürülecek. İnzivâyâ çekilen adamlara (cusukta) derler. Bunlar yalnız süt, nebât kökleri ve bulgur yerler. İnzivâlarından 'avdetlerinde bu âdemler artık hayâtlarını dîndârlık içinde geçirirler. Bunların çâdirleri üstünde mâvî bez bayrak vardır ki üstünde Tangutça du'âlar vardır. Du'â etmekistedikleri zamân (korudu)larını birkaç def'a çevirirler. Her çevirirken [40] altı kelimelelik du'âyı tekrâr edecekler:

On ma ni Pa dmé chen

(Torgut) kabîlelerinde, çoluğu çocuğunu terk ile böyle dîni hayâta vakf-ı vücûd edenler az değildir. Fakat (solgar) kabîleleri bunu yapmıyor.

Sihirciler: Kalmuklarda da, sihirciler var. Fakat bunları dîn âdemleri ile karıştırmazlar. Hatta sihircilere nefretle bakarlar. Sihir yaparken yakalarlarsa cezâlandırırılar. Erkek sihircilere (buh), kadın sihircilere (odgun) derler. Bunlar sihir trampeti kullanmaz. İçi su ile dolu ve suyun üstünde bir ot parçası olan bir tâs kullanırlar.

Ellerinde yanmakta olan müte'addid kökler tutarlar. Ba'dehû şu hecâları (şi-eni-zuzu) söylerler. Birçok devirler yaparlar; ba'dehû cedîd bir hâle gelerek bayılırlar ve sorulan şey'e cevâb verirler. Gâ'ib olmuş şey'in nerede olduğunu söylerler.

Doğum Merâsimi: Bir kadın dünyâ(ya) çocuk getireceği zamân bir (kelung) çağırılır; çâdîrin yanında kalarak, Tangutça du'âlar okur. Zevc, çâdîrin hâricinde gerilmiş bir orgata büyük bir sopa ile [kart-çeyker = def' ol şeytân] diye bağırarak urur. Zengîn Kalmuklar ise, tevellüd merâsiminde, çâdîrlarının etrâfına –ervâh-ı habîse gelmesin diyepek çok [41] (Kelung)lar getirirler.

Ebe kadınlardan başka ebe erkekler de tevellüdde hâzır bulunur. Çocuğu çekip çıkararak yıkarlar. Çocuğu dünyâyâ getirdikten iki gün sonra Kalmuk kadını kalkıp işlerini görür, ata biner, çocuk doğurduktan sonra evvelâ başları örtülü olarak çıkar ve dört gündün evvel 'ibâdetde hâzır bulunmaz.

Çocuğa, çocuk dünyâyâ geldikten sonra ilk işittikleri kelimeyi veyâ ilk gördükleri insânın veyâ hayvânın adını verirler. Zengînlerin çocukları adlarını (Kelung) kor; fakat babasının hoşuna gitmezse değiştirir. Çocuk dört yaşına gelince bir (merâsim) yapılır. Çocuk (kelung)un yanına götürürler. (Kelung) çocuğun üstüne birkaç du'â okur ve çocuğun saçlarından birkaç tâne keserek vâlidesine verir. Vâlide, bunları kemâl-i i'tinâ ile muska gibi yaparak göğsünde saklar.

İzdivâc: Kalmuklar, küçükten çocukları birbirleriyle nişânlarlar. Bu va'adi, mukaddes 'add ederler. Fakat on dört yaşından aşağı evlendirmezler. İzdivâclarına iki sene kalmazdan evvel, nişânlısına dokunur bu kız hâmile olursa delikanlı, kızın ebeveynine hediyeler vererek gönüllerini alması lâzımdır.

Nişân merâsimi küçükten olabilirse de delikanlı evvelince [42] kız ve erkeğin 'â'ileleri [kalun = cehâz]un kaç at ve sığır azalacağını konuşurlar. Kız evi: Elbise, mobilyâ, geçen ve ipek ile süslü yastıklar, yatak örtüleri, yeni kilim ve 'ale'-l-ekser ak çâdır verir. Ba'dehû [kelung]a yıldızla baktırılarak gerde(k) günü ta'yîn ettirilir.

Ta'yîn olunan günde, refâkatinde 'â'ilesi olduğu hâlde oğlan evine gider. Yeni çâdır kurulur. (Kelung)la berâber herkes oraya toplanır. (Kelung), gelin ve güveği üzerine Tangutça du'âlar okur. Kızın başı tek bir saça urulur idi. (Kelung) bunu çözdürerek ikiye ördürür. (Kızlar bir, kadınlar iki saç örür) ve gelin ile güveyi de serpûşlarını alarak çâdîrdan biraz uzak bir mahalle çekilir. Yanında mu'âvini de berâberdir. Burada, serpûşları güzel kokularla tütsülerle ve du'âlar okurlar. Ba'dehû dönerek çâdîra gelir ve serpûşları yengeye veyâ diğer birine i'âde eyler. Bu serpûşları alıp gelin ve güveyin başına giydirir.

Bu merâsimi müte'âkib, yemek yenir ve bu esnâda delikanlının babası, oğluna verdiği hayvânları teslim eyler.

Yemekten sonra merâsimde hâzır bulunanlar çekilerek gelin güveyi çâdîrda iki kişi kalırlar.

Ba'dehû gelin, evvelâ ebeveyninin ziyâretini kabûl etmek mecbûriyyetindedir.

Bir (beğ) evlenirse, merâsîmi müte'âkib zevk ve safâlar yapılır [43] ve ziyâfetler pek mükemmel olur. Hademeler çok süslü ve omuzlarında beyâz ipek örtüler vardır. Serpüşları siyâh bir tilki veyâ samûr derisindedir. Yemeği müte'âkib, pehlivân güreşleri at koşuları ve cirîd oynamaları; ilh olur. Muhtelif ulusların dîn âdemleri, o gün du'â ederler.

Kalmukların dîni ta'addüd zevcâtı men' ediyorsa da beğlerinin ikişer, üçer kadınları olduğu vardır. Fakat nâdirdir. Talâk yoktur. Bir Kalmuk zevcesinden ayrılacak mı, zevcesinin 'â'ilesni da'vet eyler ve yemekten sonra zevcesine eğerli bir at ve diğer hayvânât vererek biz geçinemiyoruz, kızınızı götürün der.

Tedfîn: Hasta ölüm döşeğinde ise, (kelung)a haber verilir. (Kelung) hastanın gündüz veyâ gecenin hangi sâ'atinde öleceğini hesablar. Mezâr merâsîmi, öldüğü sâ'ate göredir ve cihet ta'yîni yine öldüğü sâ'ate göredir.

Ölülerini altı türlü defn ederler. En müste'mil olanı ölüyü çöle götürürler. Elbisesiz, garba tevcîh ve istirâhat ediyormuş gibi bir kolu üstüne istinâd ettirirler.

Mezârın dört köşesine birer kazık çakarlar ve bu kazıklara kök kurdeleler bağlarlar ve bunları(n) üstünde Tangutça du'âlar vardır.

İkinci şekilde defn: Ölüyü civârdaki ormana götürürler, bırakırlar.

[44]3) Ölüyü suyun içine atmak.

4) Râstgele her hangi bir yere defn etmek.

5) Mezârı taş yığınları ile örtmek.

6) Ölüyü yakmak.

Beş (ve) evvelkiler halk ve aşağı rütbedeki âdemler içindir. Ölüye; 'â'ilesi, ardından du'âlar okutur. Bu du'â günleri ölümden sonra kırk gündür. Kırk gün sonra (kelung), ölünün 'â'ilesine üç kurdele verir; bunları ölünün mezârı yanına dikerler.

(Lama)ların ve pek dîndârâne hayât sürmüş âemlerin na'aşlarını yakarlar: (Toyun: kokulayın na'aşı da ihrâk ederler). Külünü, koklayıp Tibet'e (Dalay-Lama)ya gönderirler. Ba'zen de ölünün bedeni gömülerek, kafası dışarıda bırakılır ve üstüne bir çâdir kurulur. Fakat bu pek nâdirdir.

6. Sonuç

Makalemizin özet kısmında belirttiğimiz üzere Kalmuk Türklerinin kim olduğu ve Kalmuk adının kökeni hakkındaki bilgileri aktardık. Mustafa Rahmi ve Peter Simon Pallas'ın biyografileriyle ilgili bilgiler verdik. Daha sonra makalemizin konusu olan kitapla ilgili detaylar vererek söz konusu eserin transkripsiyonlu metnini çalışmamızda sunduk. Evvelden belirttiğimiz üzerine Kalmuk Türklerinin tarihi, savaşlıkları ve dini inanç tarihleriyle alakalı kısıtlı veya az sayıda çalışma olmasına rağmen günlük hayatlarıyla ilgili bilgi veren tek eser Mustafa Rahmi'nin "Kalmuk Türkleri" isimli kitabıdır. Çalışmamızda da bu eserin metnini bilim dünyasına sunarak bu eksikliği bir nebze olsun giderdiğimiz kanısındayız.

7. Kaynaklar

- Balaban, Mustafa Rahmi. (1947). *Filozoflarla Birer Saat: Muhtasar Felsefe Tarihi*. Ankara: Gayret Kitabevi.
- Buyar, Cengiz (2013). “Kırgızistan’da Bir Etnik Grup: Sart Kalmaklar”. *Turkish Studies*, Volume 8/9, Yaz 2013, S. 819-831.
- Ertan, Veli. (1992). “Mustafa Rahmi Balaban”. *DİA- 5*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. 1-2.
- İrumbek kızı, Cibek. (2011). *Geçmişten Günümüze Kalmukların Dini Tarihi ve Halk İnanışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dinler Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Peter Simon Pallas, Knav Past Members, Link:
<http://www.dwc.knaw.nl/biografie/pmknaw/?pagetype=authorDetail&aId=PE00002215> [erişim tarihi: 01.09.2017].
- Yücel, Mualla Uydu (2011). “Kalmuklar”. *DİA-24*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık. S. 267-268.